

Bumerangul – dinspre vest la sud-est. Martori la destrămarea ultimului miting ceaușist vorbesc despre prezența unor timișoreni activi și influența mediului cultural

A documentary based on testimonies accounted and put down by the persons who have actually lived and seen, for the first time in their lives, the unforgettable, noteworthy events derived from the avalanche of social movements which emerged in the Eastern Germany, in Berlin, and gradually overwhelmed the Eastern Europe, reaching their climax in Bucharest, Romania. These are emblematic, individual experiences which filled thousands of pages of history, miles and miles of films and countless hours of documentaries on the most significant events of the recent history, which heralded and guided the fate of a nation at the end of the 20th century and the beginning of a new millennium. The witnesses gathered by this documentary are living in Bucharest and Timișoara, have different occupations and give an account of the less known aspects of the events of December 1989.

Kew words: Sanda, Păun, Cernea, Dima, Iordănescu, Filipoiu.

Precum la căderea Zidului Berlinului, care a împărțit Germania Democrată de Est (R.D.G.) de cea Federală, de Vest (R.F.G.), mijloacele de comunicare în masă au avut un rol determinant și periculos în căderea regimului totalitar din România. Timișorenii, asemeni berlinezilor – ajutați de protestatarii din Leipzig –, impulsionați de posturile Radio-TV, și-au clamat, în fața unei biserici, dorința de a trăi împreună în libertate, în democrație, transmițând vestea din gură în gură. De la poarta graniței de vest, tăvălugul și-a făcut cale și-a ajuns în capitala mării închisori care a asuprit România 50 de ani. După duminica neagră și declararea Timișoarei, de către populație și, deopotrivă, armată, „prim oraș liber de comunism”, situația era încă incertă. Nimeni nu era în siguranță. Pericolul plana asupra întregului oraș. Se vorbea de bombardarea orașului, ca replică din partea forțelor conduse de dictatorul Ceaușescu. Țara trebuia să știe, românii trebuiau să se convingă de adevăratele evenimente petrecute în orașul de pe Bega.

Timișorenii au fost participanți și la destrămarea și izbucnirea panicii masei de oameni de la mitingul convocat de Ceaușescu, în 21 decembrie, când furnicarul de oameni s-a împrăștiat pe străzile Bucureștiului și-a început focul revoluției, cu complicitatea tacită a unei părți a forțelor de ordine din Piața Palatului.

Numeroși martori au făcut referire la prezența unor timișoreni îndoliați în București și la trenuri plecate de la Timișoara spre capitală, cu steaguri fără stema României, banderole tricolore, pancarde cu lozinci anticomuniste îndemnând călătorii să li se alăture în lupta pentru înlăturarea lui Ceaușescu și schimbarea regimului (conform Fondului documentaristic A.M.R.).

Adrian Sanda – martor la mitingul de la București

Precizează în declarația scrisă de martor că, în 21 decembrie, în timp ce manifesta cu prietenii, în Piața Rosetti, s-au folosit lacrimogene și a început să se tragă, ceea ce l-a făcut să se îndrepte spre Teatrul Național, moment în care a văzut oameni căzând. Mai mult decât atât: „O femeie, cu buletinul în mână, stătea în genunchi, pe carosabil, și spunea că a venit de la Timișoara, unde erau morți, și se ruga la lume să reziste. Femeia avea în jur de 50 de ani.” Adrian Sanda declară că a fost la curent cu ce s-a întâmplat la Timișoara, atât cât informa postul de radio „Europa Liberă”.

Ioan Păun – fotograf, martor la miting

Declară că avea cunoștință despre evenimentele petrecute la Timișoara de la postul de radio „Europa Liberă”. Lucra, în decembrie 1989, la Casa Scânteii – atelierul fotocolor, în funcția de laborant foto. În 21 decembrie, la serviciu, a fost anunțat de Alexe Iosefina, secretar al P.C.R. al atelierului, că urmează să participe la mitingul organizat de Nicolae Ceaușescu, în Piața Palatului... „Ne-am încolonat și am plecat, pe jos, spre C.C. (...) am ajuns în Piața

Palatului, fiind poziționați între Palatul Regal și Biblioteca Centrală Universitară. Am observat că, în coloana noastră, erau mai mulți civili pe care nu îi cunoșteam. Nu am văzut forțe de ordine în uniformă. În timp ce Nicolae Ceaușescu vorbea, în apropierea noastră am văzut doi tineri care fluturau două steaguri. Nu rețin dacă erau ale României. Aveau accent ardelenesc. Unul era cu fața spre mine, avea cam 30 de ani și striga: «Fraților, la Timișoara mor copiii și frații!» Forțele de ordine nu au intervenit. La scurt timp, am auzit, dinspre mijlocul Pieții Palatului, o bubuitură, bănuiesc că o petardă care a panicat lumea. Oamenii țipau și fugeau către ieșiri. (...) Noaptea, pe Strada Turda, a oprit un tanc care s-a defectat. Am discutat cu militarii și am aflat că vin de la o unitate militară din județul Buzău și se deplasează la Ministerul Apărării Naționale.”

Martorul Ioan Păun s-a alăturat muncitorilor și celorlalți manifestați. A fost în curtea Televiziunii Române, scanda lozinci anticeaușiste. La vila lui Ceaușescu, din Primăverii, a văzut cum sunt scoase bunuri de către civili și aruncate peste gard. În dormitorul soților Ceaușescu erau trei fete, de 16-17 ani, care probau bijuterii și se machiau. La Combinatul Poligrafic s-a subordonat Comandamentului pentru Apărare, atunci format. A fost repartizat să asigure paza, noaptea, la redacția „România liberă”. A primit 30 de cartușe și pistol-mitralieră de la Lupașcu – de la G.P. (Gărzile Patriotice). A asigurat paza până în 8 ianuarie 1990.

Dumitru Smodescu – rector Logistică la Universitatea Româno-Americană

În decembrie 1989 era colonel la Serviciul de Asigurare Tehnico-Materială și Financiară din cadrul Miliției București. Era la curent cu cele petrecute la Timișoara. Primise ordin „pentru asigurarea liniștii și ordinii la miting.” „Când Ceaușescu anunța mărirea salariilor și anunța de evenimentele de la Timișoara, s-a auzit un zgomot puternic. Am aflat că a fost o petardă aruncată de către un subofițer din Armată, zgomotul fiind, probabil, amplificat în difuzoare. Din câte cunosc, în spatele Palatului Regal se afla un grup de cetățeni de la Timișoara, care au început să scandeze lozinci anticomuniste și anticeaușiste, concomitent cu zgomotul produs de petarde în difuzoare.”

Tinca Cernea – mărturie despre participarea lui Nicolae Cernea la evenimentele din decembrie 1989, din preajma mitingului

„În timp ce mergea spre Sala Palatului, în dreptul Bisericii Kretzulescu, soțul meu a întâlnit un grup de manifestați care scandau «Timișoara! Timișoara!». S-a alăturat grupului, au plecat spre C.C., au fost oprți de forțe de ordine. Soțul meu a fost reținut de trei indivizi în civil. A fost bruscat de aceștia, în dreptul Restaurantului «Bulevard», și obligat să intre în restaurant. A fost coborât la subsol, legat la mâini, picioare, întins pe burtă cu fața în jos. În această situație au fost mai multe persoane. Au fost bătuți cu bastoane și cizme. Soțul și-a scrântit o gleznă. De acolo au fost duși la Închisoarea Jilava cu un ARO.”

Ștefan Dima – parte vătămată – cu cetățenie româno-americană, în decembrie 1989 era medic stomatolog, navetist, la un dispensar comunal din județul Teleorman.

În 22 decembrie 1989 mergea cu trenul spre serviciu, aflându-se în cursa București-Timișoara.

„În jurul orelor 7.30, trenul s-a oprit neașteptat, între stații, concomitent cu aceeași cursă care venea dinspre Timișoara. Rețin faptul că, între pasagerii celor două trenuri oprite paralel, au avut loc discuții referitoare la evenimentele de la Timișoara, văzând, totodată, în trenul Timișoara-București, mulți pasageri în doliu, având steaguri, banderole tricolore, pancarde, scandând lozinci anticeaușiste și îndemnând pasagerii din trenul în care mă aflam să li se alăture. La ora 10.00, întrucât rețelele comunale nu circulau, m-am oprit la Laboratorul de Tehnică Dentară din Roșiori. Aici, la un radio, am auzit știrea că generalul Milea s-a sinucis,

șeful de Policlinică permițându-mi să plec acasă. În mod neobișnuit, am văzut că, spre București, circulau foarte multe trenuri care nu erau prevăzute în «Mersul trenurilor», garniturile fiind pline cu persoane ce aveau pancarde anticeaușiste și steaguri fără stema statului, dar nu erau decupate...”

Potrivit declarației de martor privind evenimentele, Ștefan Dima a făcut parte dintr-un grup-filtru, împrejurare în care a oprit un autoturism Lada, de culoare albă, cu un număr scurt, la volan fiind Paul Niculescu Mizil (din C.C.), fapt confirmat în urma legitimării. În portbagaj și pe bancheta din spate a autoturismului se aflau cutii, colete cu documente... „Am predat autoturismul căpitanului Picioarea” – susține martorul Ștefan Dima, care a mai oprit, cu grupul-filtru, în 25.XII.1989, o mașină Lada, vișinie, tot cu număr scurt de înmatriculare, la volanul căreia era un bărbat de circa 40 de ani... „Într-un pod am găsit cartușe mai mari decât cele de tip AR, mai lungi, zece tuburi, împreună cu căpitanul Picioarea și o grupă militară specială – uniforme de culoare închisă, vestă antiglonț, căști speciale – la un imobil din Strada Schitu Măgureanu. Pe lângă tuburile de cartușe, am găsit, în stratul de nisip din pod, urme de târâre.”

După patru zile de la această descoperire, în timpul participării active la filtru, Ștefan Dima avea să fie reținut, în 29 decembrie 1989, la Televiziune, încătușat, dus la Secția 4 a Miliției capitalei pentru „activități teroriste”, din ordinul generalului Tudor, apoi eliberat, fapt pentru care martorul s-a constituit parte vătămată.

Ștefan Iordănescu – regizor, revoluționar, participant la evenimentele din decembrie 1989 și implicarea mediilor culturale prin comunicare (în dialog cu Traian Orban, rănit în Revoluție, președintele Asociației Memorialul Revoluției)

„Am făcut niște poze aici, la Timișoara, în fața Județenei de Partid... s-ar fi putut ca tot ceea ce s-a întâmplat – așa credeam în orele alea – totul se va curăța, se va șterge, ca și cum n-ar fi existat nimic. Și, atunci, ne-am gândit să dăm pozele, adică filmele, nici măcar nu le dezvoltasem, să încercăm să le dăm la un corespondent de presă străin sau, mă gândeam eu, poate la Ambasada Americană la București. Și-atunci, împreună cu un prieten de-al meu, arhitectul Lucian Lichiardopol, am încercat să plecăm la București, în seara de 18. Când ne-am dus la Agenția de bilete, care, pe vremea aia, era în clădirea Poștei Mari, actuala clădire a Poștei, am constatat că sunt niște soldați la poartă și niște milițieni care cam controlează actele. Și ne-am speriat. Și atunci am pus la punct planul B: eu, fiind navetist la Arad, pleca în dimineața aia, era un tren personal, de regulă, ne-am gândit să plecăm cu trenul la Arad și, de-acolo, să încercăm să plecăm la București, pentru că m-am interesat eu, am dat telefon la colegii, la prietenii de-acolo, dar nu se știa nimic, nu erau probleme din astea de verificări de acte, de nu știi ce. Și-atunci, zis și făcut, ne-am suit dimineața în trenul de Arad, n-am avut nicio problemă, era foarte interesant că, și în gară, erau patrulă mixte. Era și Armată, și Miliție, care cam controlau actele, dar controlau numai la trenurile care plecau pe distanță lungă. Așa că am trecut frumos liniile mai încolo, ne-am suit în tren și dimineața am ajuns la Arad. La Arad ne-am dus în teatru. Mai vorbisem la telefon, mai știau și de la alți prieteni din Timișoara, dar, în orice caz, lumea din Arad, culmea, era la 50 de kilometri distanță, parcă venisem în altă lume! Asta a fost senzația mea în dimineața aia. Însă toți, cel puțin cei din teatru, au fost interesați de ceea ce s-a întâmplat la Timișoara, așa că le-am povestit la toți: la director care, pe vremea aia, era Ovidiu Cornea, la secretarul de partid, care a fost foarte interesat de ceea ce s-a întâmplat la Timișoara și chiar când a înțeles că s-a tras împotriva oamenilor și că de-adevăratelea se trăsesese și că erau morți și răniți, Jean Costea se numea. Și ceilalți actori și lumea din teatru. Trebuie să vă spun lucrul ăsta, că e foarte important, pentru că ceea ce s-a întâmplat în Arad, după-aia, în data de 21... asta, ceea ce vă povestesc eu, se întâmpla în 19 dimineața până după-masă, în afară de faptul că Vali Voicilă a fost, firește, liderul de necontestat al manifestărilor din Arad, trebuie să vă spun că foarte mulți actori s-au implicat în povestea de-acolo. În ce fel? Adică firește că Vali comunica foarte ușor cu ei, pentru că erau colegi, erau colegii lui. Și, când s-a pus problema, în

noaptea aceea, în 21 – au povestit ei după aia –, ca să vină lumea în Piață etc., etc., trebuiau și oameni în stare să o facă. Da. Trebuiau și oameni în stare să o facă și actorii au fost o prezență foarte activă printre manifestanți. Adică mai era un actor care era tot din Timișoara, care a venit și el în ziua aia, îl cheamă Doru Iosif, îl cunoaște lumea din Timișoara, acum-a actor la Național, la Timișoara, și fost vocalist, pe vremuri, cânta la Pro Musica, deci un om destul de cunoscut în oraș. Și el, pe vremea aia, era angajat în Arad, era actor la Arad, și el a venit, dar a rămas atunci în Arad. El a rămas câteva zile. Ei bine, deci am stat de vorbă cu toată lumea în teatru, le-am explicat, le-am povestit de-a fir a păr ceea ce se întâmplă la Timișoara, i-am invitat să fie solidari, ceea ce iată că, peste încă două zile, s-a și întâmplat, când a început și la Arad. Iar noi am luat un tren de seară și dimineața am fost la București. Eu și cu Lucian Lichiardopol. Între timp, am mai vorbit cu un prieten de la Piatra-Neamț, actor, îl cheamă Mircea Rusu, îl știți, actor la Național, la București, acum, care a zis că vine și el la București să se întâlnească cu mine, să îi povestesc ceea ce s-a întâmplat la Timișoara. Am ținut legătura și cu cei de la București, cu maică-mea, și se putea vorbi la telefon. Cine spune că au fost întrerupte legăturile, nu-i adevărat! Chiar dacă se prindea legătura destul de greu, dar asta e și normal, erau niște centrale, pe vremea aia, destul de primitive, ca să spun așa, și se obținea legătura foarte greu. Știu că formam foarte multe numere de telefon, mai ales astea interurbane, dar le prindeai, la un moment dat.

În 20 am ajuns la București, eu încercând să mă și ascund, într-un fel, de aia nici nu m-am dus direct la maică-mea acasă, adică treceam pe la ea, dar n-am stat. Cel puțin în prima zi, pentru că ne era frică. După poveștile de la Timișoara știam precis că am fost filmați sau am fost fotografiați și că era, probabil, o chestiune de timp până să dea cineva să ne prindă și pe mine și pe Lucian. Și-atunci ne-am dus la o rudă mai îndepărtată a lui Lucian, din București, și am stat la ei, lector la... mi se pare că la Medicină. Știu că așteptam foarte mult, se știa deja că, în 20 seara, Ceaușescu va ține un discurs în care va explica toată situația, ceea ce s-a întâmplat la Timișoara, și noi aveam senzația că, atunci, el ar fi putut să... asta discutăm, țin minte, ar fi putut să cedeze. Sau asta era senzația noastră de atunci. Din 20 dimineața. Noi țineam legătura, acum, cu cei de la Timișoara, adică cu soția lui Lucian, pe vremea aia prietena lui, că nu eram căsătoriți, Mihaela Lichiardopol, regizoare, actualmente, la Teatrul Național Timișoara, și cu nevastă-mea, țineam legătura tot timpul, adică ne sunam foarte des, ei ne explicau ce se întâmpla la Timișoara, pentru că știți că, în 20 deja, lumea a ocupat străzile, Piața Operei, și s-au întâmplat evenimentele care s-au întâmplat la Timișoara, și noi le transmitem mai departe celor din București. Eu căutam să mă și ascund acolo și motivam prezența mea la București prin faptul că urma să fac un spectacol la Teatrul de Comedie și m-am dus chiar în dimineața de 20, ca să am motivația de ce sunt acolo. M-am dus să mă întâlnesc cu directorul de-atunci, se numea Silviu Stănculescu, și cu un secretar de partid al Teatrului, care era George Mihăiță. Cu el urma să fac piesa care trebuia să o fac, el trebuia să și joace rolul principal. George Mihăiță, le-am povestit și lor, Silviu a fost foarte șocat și el de ceea ce se întâmplă, știți că el e timișorean, e din zonă, de aici, nu e chiar din Timișoara, dar e din zonă. Și mai vorbeam cu el despre Timișoara, el se ținea așa, foarte aproape de noi, și a fost foarte, foarte șocat. Mie mi-era puțin frică la început de el, cum tot eram obișnuit din filmele cu tineri și maturi, eroi comuniști prin toate filmele tâmpite care se făceau pe vremea aia, prin România, dar nu, vreau să vă spun că omul era extrem de îngrijorat și chiar atunci și el, și George îmi spuneau, și Ducu Darie, Alexandru Darie, era regizor pe vremea aia, la Comedie, am vorbit, era și el acolo, în biroul directorului, și i-am simțit foarte aproape de noi. Deci le-am spus celor de la Comedie ce s-a întâmplat, ei firește că au spus mai departe și m-am întâlnit la prânz, în data de 20, la maică-mea acasă, cu Gabriela Adameșteanu, din partea Uniunii Scriitorilor, scriitoarea, o știți, cea care conduce Revista «22» și Grupul de Dialog Social, deci Gabriela era foarte interesată de ceea ce se întâmpla la Timișoara, eu i-am transmis, i-am spus lucrurile astea, ea le-a comunicat imediat mai departe, țin minte, mi-a spus: «O să vorbesc cu Paleologu și cu Paler» și, de

asemeni, am mai luat legătura cu Stelian Tănas, pe care-l cunoșteam de mai demult, și i-am povestit și lui ceea ce s-a întâmplat la Timișoara. Alți oameni cu care am stat de vorbă, mi-aduc aminte, oameni mai cunoscuți, așa, pe care să-i numesc, am stat de vorbă cu actrița Gina Patrichi de la Teatrul «Bulandra». Mi-aduc aminte că era la maică-mea, și ea a fost foarte marcată de ceea ce se întâmplă. Firește că toată lumea cunoștea și căuta să se intereseze de ce-a fost la Timișoara, dar nu, nu se întâmpla nimic pe stradă. Era, în oraș, normal, firesc. Mă rog, normal în condițiile anilor de-atunci. Știu că am fost foarte dezamăgiți de ceea ce s-a întâmplat cu discursul lui Ceaușescu. Și, mai țin minte, e foarte important, faptul că lectorul de la Medicină ne-a spus că au fost convocați studenții și cu el, a doua zi, la un miting, în Piața Palatului... Și chiar mi-a spus că nu se poate, că ceva o să se întâmple acolo, pentru că e prea multă lume adunată și sunt mulți studenți și că ăștia n-o să tacă. Și că el cu grupa lui de studenți, acuma, că a înțeles și că a auzit ce se întâmplă la Timișoara, o să facă ceva. Asta țin minte. Eu eram destul de sceptic de faptul că o să se întâmple ceva, vă mărturisesc, ceea ce se întâmpla la Timișoara era un lucru, și ceea ce se întâmpla la București... parcă nu se întâmpla nimic. De aia eram foarte sceptic despre ceea ce urma să se întâmple a doua zi, la mitingul din 21, dar am zis: asta este. Chiar mă gândeam să încerc să fug cumva, să mă ascund pe undeva, pentru că știam că o să ne prindă. Dimineața m-am dus la maică-mea, ca să fiu mai aproape. Maică-mea să vă spun că locuiește și-acum pe Magheru, acolo unde e Cofetăria «Scala». Intersecția aceea, Rosetti cu Bulevardul Magheru, foarte aproape de C.C., și mi s-a părut important să mă duc la ea, ea stă la ultimul etaj, pentru că se vede foarte bine intersecția, zona și știam că acolo o să fie mitingul și să văd ce se întâmplă. Și ne-am dus la maică-mea dimineață, împreună cu Lucian și cu Mircea Rusu, cu care m-am întâlnit la... a venit și el, dormise în altă parte, la altcineva, un alt coleg de-al nostru, care era din Cluj și, și el, ceea ce i-am spus lui despre ce s-a întâmplat la Timișoara, știu că a vorbit cu prietenii lui de la Cluj, a dat telefon și a vorbit cu ei. Deja când am mers spre maică-mea, spre centru, spre Magheru, lumea venea spre Piața Palatului, spre miting. Foarte multă lume... Deci noi știam că mitingul din 21 va avea loc pe la 11.00-12.00, în Piața Palatului. Și ne-am dus în direcția aia. Foarte multă lume organizată, tăcuți, chiar cu capul în pământ, ca vitele la tăiere, așa. Dom'le, aveau foarte multe materiale de propagandă! Asta mi s-a părut foarte suspect, adică straniu, că aveau extrem de multe materiale de propagandă. Trebuie să vă spun că mai văzusem mitinguri din astea, cu foarte multă lume, dar parcă n-aveau atâtea. Și cam noi, și cam făcute special pentru ocazia asta. M-am și mirat cum dracu' de-au putut într-o zi! Bun, aveau din alea mai vechi, că le mai și țin oamenii, mai le foloseau, mai stăteau pe la întreprinderi, pe-acolo, dar păreau multe noi. Și foarte multe făcute sistem: un băț din asta mare, cu o pancardă. Deci foarte multe bețe, foarte mulți pari din ăștia, destul de sănătoși așa. Se dădeau la fabrici. Asta era sistemul. Fiecare fabrică cu materialele ei de propagandă. Așa se lucra. Ne-am dus la maică-mea să ne uităm la televizor, să vedem chestia asta, și am lăsat ușa de la terasă, de la balcon deschisă, pentru că se auzea și sunetul live din piață. Deci a început mitingul și era foarte interesant, că se auzea mai bine la televizor decât se auzea în piață, ca să spun așa, decât ceea ce se auzea natural. În prima parte a mitingului. Cea previzibilă. După aia, mi-am dat eu seama că, de fapt, sunetul era asigurat mai mult de instalația de amplificare, care se afla în piață. Ei aveau două instalații, din câte țin minte. Aveau două mașini, pe care aveau niște goarne foarte mari. Niște difuzoare speciale, care făceau amplificare. De ce mi-am dat seama imediat de lucrul ăsta, pentru că, practic, nu se prea auzea nimic din Piață, ascultând de pe terasă, și sunetul care se auzea la televizor era un sunet destul de... cum să spun, goarneau aveau note înalte, dau un hârâit așa, detalii din astea, care m-au frapat. Deci era foarte clar că sunetul ăla era pregătit, cu siguranță. Până când s-a întâmplat declicul. Adică eu vă pot spune ceea ce am văzut la televizor, ceea ce firește că a văzut toată lumea și ceea ce se poate vedea și acum, pe înregistrare, adică și pentru prima oară, și efectul a fost foarte puternic, din punctul meu de vedere, am auzit zgomotul natural, venit din piață, ca un urlet, ca un muget imens. Și acum îl am în ureche, deci era copleșitor și era natural. Deci era clar că e uman, vine din sute

de mii de oameni. Pentru că la televizor, dacă auzai sunetul de la televizor, nu prea se auzea nimic. Sau se auzea foarte puțin. Deci ceea ce vedeți sau auziți dumneavoastră acum, când vă uitați la înregistrarea aia cu mitingul din Piață, să știți că nu e deloc conformă cu realitatea, cu senzația care am trăit-o io atunci, auzind sunetul ăla imens, care venea din Piață. A fost un sunet lung, prelung. Și, într-un minut, două, s-a declanșat povestea de-acolo... Am început să văd, pe străzile laterale, că vedeam de sus, de la etajul șapte, de la cel mai înalt punct, am început să văd cum fug oamenii pe străzile astea secundare, pe la biserică, pe C.A. Rosetti, fugeau ca disperării, senzația mea a fost că se trage în Piață. Cu toate că nu se auzeau zgomotele. (...) Eu n-am auzit petarde. S-ar putea, dar nu s-o auzit, zgomotul acela, probabil, față de mugetul acela imens și extrem de puternic, era ceva insignifiant. Nu știu. Cine știe ce s-a întâmplat? Pentru că nu vedeam decât căile laterale spre Piață. Foarte multă lume fugind. Știu că verificam tot timpul la televizor. Era clar că Piața se golise. Chiar dacă cadrul de la Televiziune era dat puțin mai de jos, să nu se mai vadă până în fundul Pieței, să se vadă doar cei care stăteau în față și primele rânduri în grupul ăla organizat, care rămăsese compact acolo. Dar era clar că nu mai avea cum să fie lume în piață, pentru că se vedea cum lumea părăsise piața. Era clar că nu mai era cine să fie. Deci omul, în partea a doua, celebrele promisiuni le-a făcut când era Piața aproape goală. Nu prea mai era nimeni. A făcut-o așa, pentru TV mai mult. Lumea fugise. Era o mare din asta de lozinci roșii și de stegulețe, practic se călca pe ea și au rămas vreo câteva zile acolo. Nu le-a putut curăța nimeni. Și în 23, și în 24. Se făcuse loc cât să treacă mașinile pe stradă, dar n-au apucat să le strângă, n-au apucat să facă curat. Pentru că, de-acolo, s-a trecut într-o chestie continuă. Și țin minte că Gabriela Adameșteanu și Gina Patrichi erau, din nou, acolo, la maică-mea, și eu tot am început să văd ce se întâmplă pe stradă. Și am văzut cum lumea începe să se organizeze spre Universitate, în principal pe Magheru și, la Romană, mai puțin. Asta se întâmpla în 21, la prânz. De departe am văzut scena aceea celebră cu TAB-urile care au călcat, care au trecut în viteză dinspre Universitate pe Magheru, înspre Romană și, în fața Sălii «Dales», au dat într-un grup de oameni. Și erau câțiva care încercau să coaguleze lumea la Universitate. Eu, tot timpul, stăteam într-o parte așa, că nu vroiam să mă implic foarte puternic, ca să pot să scap repede... Stăteam mai ales în zona aceea, unde-i acum Ambasada Americană, spre colțul acela, unde-i Teatrul Național. Hotel «Intercontinental», Teatrul Național. Batiștei se numește strada aia. Erau niște grupuri din astea de... actualii jandarmi, fostele trupe de Securitate, dar din ăștia, militari în termen. Erau în zona aia a Ambasadei Americane vreo două sau trei mașini. Camioane. Dar nu se băgau și-n orice caz, unii erau în mașină, alții erau, cam stăteau, cam nu știau ce să facă. Nu prea erau formidabil de bine organizați. Probabil că păzeau mai mult zona aia de ambasadă decât să ..., că nu erau suficienți ca să țină lumea de acolo. Oricum, se păzeau mai mult străzile care se închiseseră deja, pe la prânz, străzile care dădeau spre Piața Palatului. Deci zona aia se păzea. Nu zona asta. Nu erau foarte mulți la Universitate. Foarte multă lume trecea și se plimba. Pe Magheru nu se circula, era închisă circulația, după aia s-a făcut și baricada, la Universitate, deci la Magheru se circula pe jos. Foarte multă lume se uita... Nu mai țin minte exact ora, că n-o mai leg de nimic, dar știu că era în jurul prânzului. 13.00, 13.00 și ceva. Deci noi am continuat să ținem legătura cu prieteni, cu oameni, cu nu știu ce, povestind tot timpul, la București, ce se întâmplă la Timișoara. Și transmiteam celor de la Timișoara ce se întâmplă la București, ca să-i informeze pe ăștia din Timișoara și invers. Deci eram un fel de releu, așa, țineam legătura cu cât mai multă lume, prin telefon. Toată după-masa asta de 21 decembrie făceam naveta între casa lui maică-mea, unde luam legătura la telefon, și, în principal, Piața Universității, unde-i informam pe ăștia de la Timișoara ce se întâmplă în Piața Universității, că se adună, și le spuneam, totuși, că e puțină lume, că nu sunt foarte mulți, că sunt mult mai puțini ca la Timișoara, că noi, în 16, la Timișoara, să știți c-am fost mai mulți pe străzi decât erau atunci, la Universitate, în 21. (...)

Baricada s-a făcut, așa, pe după-masă. Încă era lumină. Începea să apună soarele. Ei, deocamdată, țineau zona aia, deci toate străzile alea care dădeau spre C.C. erau ținute de

militari. Erau din ăia cu scuturi. Dar erau destul de subțirele. Parcă la Timișoara erau mai bine organizați decât acolo, la București. Ei, deja seara, imediat ce s-a lăsat întunericul, cât să fi fost? cam șase, deja au venit, cum să spun, armată, armată. Adică trupe de militari, altfel organizați, deci clar din altă zonă. Deci mai puține scuturi și căști și băte și deja cu armament din dotare. E important de spus că lucrurile păreau să funcționeze exact pe principiul pe care funcționaseră la Timișoara. Lumea deja ajunsese, să zic, pe la etajul III, IV, în clipa în care a aterizat elicopterul. Se vedea foarte clar cum se ocupă etaj cu etaj. Elicopterul a stat 10-15 minute. La un moment dat, cum să vă spun eu, noi tot ne așteptam să ajungă, era foarte clar că lumea va ajunge pe acoperiș, exact ca un acvariu care se umple. Era foarte clar, din punctul nostru de vedere, că va ajunge lumea pe acoperiș și va pune mâna pe elicopter. Că elicopterul tot stătea acolo, se învârtea tot timpul, era în stare de funcționare. În clipa în care elicopterul a făcut celebra manevră de s-a ridicat, după care a coborât puțin pe partea aialaltă așa, înspre Magheru, după aia iar s-a ridicat și a dispărut. N-au trecut mai mult de 30 de secunde, un minut și deja am văzut primele capete de oameni care erau pe-acoperiș. Deci ca să zic așa... îl linșau. Probabil că ușile erau închise acolo, până le-au spart, de acces, până le-au găsit, până le-au spart, s-a ridicat. La limită. La secundă. După care au ajuns niște tipi cu niște steaguri, deja erau celebrele steaguri găurite, model Timișoara... Și a început, a invadat lumea balconul și a început, atunci am intrat, s-au deschis ușile de jos, între timp, și am intrat în C.C. și cu Lucian. Da. Eram cu Lucian. Și cu Mircea Rusu. Am intrat în C.C., după aia, el și cu Radu Băieșu rămăseseră în Piață. Am intrat în C.C. și au început căutările prin birouri, pe-acolo, să vedem ce e, ce se întâmplă. N-am urcat decât până la etajul I, că mai sus mi-a fost frică... Nu era decât o mulțime bezmetică de oameni care alergau și se strigau unii pe alții. M-am întâlnit acolo cu regizorul Alexa Visarion, care tot timpul îl căuta, care deja apăruseră... era cam două, două și ceva, apăruse Verdeț. Fusese adus Verdeț. Și asta, Alexa Visarion, umbla după Verdeț, să-l pună să fie iară prim-ministru. Și s-au format celebrele... deci se făceau guverne, cum să vă spun eu, cam în fiecare birou se făcea câte un guvern. Deci cine cunoștea pe cine, țin minte că urla unul după mine pe coridor, zicea: «Bă, tu, ăla din Timișoara, care ești regizor, haide să te pun ministrul Culturii!» – unul, nu-l cunosc, nu știu cine, auzise că sunt din Timișoara și că sunt regizor de teatru. Eu fugeam, ziceam: «Nu mă interesează», mă duceam în alte părți... Eu stăteam pe coridoare, nu prea îmi plăcea să intru. Deci vroiam tot timpul să fiu, să pot să fug, să pot să umblu, fusesem cu obsesia asta. Băgam capul pe la uși, l-am văzut pe Sârbu, care se ducea să filmeze celebra chestie care, după aia, ați văzut-o la televizor cu toții, povestea cu generalul Militaru și cu Petre Roman. (...) În clipa în care a venit Caramitru la C.C., seara... a vorbit seara de la balcon, din clipa aia a început să se tragă. După ce a vorbit Caramitru. Au început să tragă spre Muzeul... spre Palatul Regal. Deci au început să tragă, că deja erau militari în Piață, și-au tras spre Palatul Regal și-n clipa în care am văzut că se-ncepe să se tragă, am zis: Nu e bine să stăm pe aici, că murim ca proștii, exact la spartul ...! Păi, ziceau că se trage dincolo, noi știam că în zonă, acolo, erau niște puncte de Securitate. Știam demult chestia asta. De ani de zile. Că pe-acolo erau niște centre din astea, pe Strada Boteanu, care-i chiar lângă Comitetul Central. Acolo aveau un punct din ăsta... Direcția a 5-a. Aia or distrus-o după-masa. Foarte repede. Și, foarte interesant, că n-a distrus-o lumea... focul a început exact la Bibliotecă, de exemplu, a început exact din zona aia unde era... după aia am aflat că era Direcția a 5-a. Deci probabil că ăsta a fost un pretext, ca oamenii să ardă ceva. Documente. Și după aia să dea aprobare. Dar, în primul rând, scopul a fost, după părerea mea, să ardă ceva. Că prea a început focul dintr-o dată. Și tare. Oamenii și-or ars documente pe-acolo, în interior în bibliotecă, și ieșea focul pe geam. Și la etajele de sus. Și, atunci, am stat până pe la 10.00 prin Piață, dar ne-am retras tot la maică-mea, datorită faptului că era foarte interesant ce se întâmplă la televizor, nu mă interesa ce se întâmplă prin piață. Era mult mai interesant ce se întâmpla la televizor. Țin minte că după-masa, și ăsta e un lucru important, am vorbit special cu nevastă-mea și cu Mihaela, la Timișoara, și le-am cerut să se ducă la Claudiu Iordache și să ne dea împuternicire

de la Front – pentru că începuseră să se schimbe guvernele, să pună guverne, să dea jos guverne, să facă guverne pe-acolo, pe la C.C. – și să ne dea o împuternicire și să se meargă la televiziune să se vorbească. Tot veneau oameni și vorbeau la Televiziune și vorbeau. Noi le-am cerut să ne dea o împuternicire ca să mergem la Televiziune să anunțăm că suntem reprezentanții, la București, ai Frontului legal constituit... N-au trimis niciodată. Tot atunci, seara, noaptea târziu, de la Mihaela am aflat că nu trebuie să mergem noi la Televiziune, pentru că au trimis niște reprezentanți și trebuie să ajungă, trebuie să vorbească. Unul dintre reprezentanți este un tip pe care atunci l-am cunoscut, că întâmplarea a făcut să ne întoarcem pe 24, la prânz, am plecat cu un tren care mergea spre Timișoara, și ne-am întâlnit cu reprezentantul Frontului Democrat Român din Timișoara. Se numește Tudorin Burlacu. L-am cunoscut în tren. Care mi-a înșăilat o poveste pe drumul de întoarcere, foarte ciudată, despre faptul că a mers în același tren cu Nuță și Mihalea... mi-a spus c-or mers pe la Deva. Că i-o coborât la Deva și după aia n-au mai știut nimic de ei, după aia mi-au explicat că ei au ajuns cu un avion la București, dar n-am înțeles, și nici până în clipa de față, cum erau în trenul de Deva, erau la Arad, la Hotel «Parc», unde i-au arestat, de fapt, pe Nuță și Mihalea, au plecat cu un avion la București, au ajuns cu avionul la București, în 23...

În 23, dimineața, pe la 7.00-8.00, ne-am întors în Piață la C.C., eu eram, deja, foarte supărat că aia de la Timișoara mi-au zis să nu merg la Televiziune, și eu și Lucian. Era deja pază la poartă, numai că una dintre cele mai importante personaje de-acolo, din C.C., era o prietenă foarte bună de-a noastră, pe care o cunoșteam foarte bine din municipiul Piatra-Neamț. Se numește Mihaela Rădulescu. Avea 24 de ani. Noi o știam bine din Piatra-Neamț, că io făcusem un spectacol chiar în anul ăla, '89, făcusem două spectacole la Piatra-Neamț, și ea venea la repetiții, voia să dea la teatru... Prietenă cu Mircea Rusu, nu numai că ne-a lăsat să intrăm, dar când i-am povestit ce s-a întâmplat, de unde venim și ce s-a întâmplat – Mihaela ne-a dat celebrele legitimații de revoluționar semnate de Iordan Rădulescu. Eu am numărul 69 și Mircea Rusu are numărul 68. Sunt ștampile făcute pe gumă, cu numărul și semnat de colonel Iordan Rădulescu, secretar Mihaela Rădulescu. Mihaela emitea legitimațiile alea... C.F.S.N. – colonel Iordan Rădulescu. Și semnat de el și de secretar Mihaela Rădulescu. Ea era secretara, ea emitea legitimațiile. E bine de precizat. Numai potriveală de nume. Și am intrat în C.C., însă devenise deja foarte periculos, pentru că începuse să se tragă. Și se trăgea rău pe coridoare. Dar știu că am coborât, că Mihaela mi-a zis să mergem jos, la subsol, că-i mai sigur acolo, era un fel de demisol, așa. Că aveau geamuri care dădeau spre Piață. Însă ni se spusese că sunt niște tunele secrete și că pe-acolo umblă teroriști care trag pe coridoare, nu știu ce, cu obsesia mea, îi ziceam lui Mircea: «Nu în spații închise! Nu în spații închise!» Și-am ieșit afară. Și, când am ieșit afară, tot așa, mergeam spre maică-mea, și ne întâlnim acolo, pe C.A. Rosetti, cu un tip, și-acuma țin minte, mai grăsuț, așa, cu părul creț și destul de mare. Mai tinerel, fenomen foarte interesant, apropo de ce se întâmpla în București cu monumentele alea. Era dimineața. 9.00, 10.00. Și zice: «Ce faceți, pe unde sunteți?» «Păi – zic – domnule, uite, eu sunt din Timișoara...», nu știu ce, tot asta spuneam. Zice: «Domnule, haideți să ne ajutați! Mergeți acolo, la Boteanu, unde a fost aia a Securității, știți unde e?» Zic: «Da, știu unde e, e o intrare cu o ușă de tablă...» Zice: «Mergeți acolo, că acolo se dau arme, luați arme și veniți să apărați C.C.-ul! Ați făcut armata?» «Da, am făcut armata. Și eu și Mircea.» «Domnule, haideți, că am tras toată noaptea, nu mai pot!» Și țin minte că m-am uitat la mâinile lui și erau negre, nu negre, gri de ceva praf, de funingine. Mi-au rămas mâinile lui în cap. Zice: «Mergeți acolo, intrați, spuneți că veniți din partea mea...», mi-a spus un nume, dar nu-l mai țin minte, ceva la modul... Viorel sau o chestie de tipul ăsta. Un nume de tipul ăsta. Zice: «Spuneți că veniți din partea mea, vă dă arme, dați buletinul, vă dă arme și mergeți și apărați C.C.-ul!» Îi zic lui Mircea: «Hai, domnule, avem o obligație, trebuie să mergem!» Zice: «Mergeți la ușa aia de tablă!» Ne ducem acolo și Mircea îmi zice: «Bă, hai să nu...!» Că eu zic: «Hai să intrăm, să mergem!» Și zice: «Hai să nu intrăm!» Și Mircea lovește ușa cu piciorul – și-acum țin minte, era o ușă de tablă

mare, verde era. A avut el o premoniție. Și-n clipa în care lovește ușa, dinăuntru trag...! Am fugit ca șopârlele de-acolo și ne-am dus, zic: «Hai pe Magheru, se vede!» Că era un gang acolo, cu o ușă de tablă. Un gang interior. Între Biblioteca Centrală și bloc. E un bloc înalt, un întrând. Vizavi de aia, Direcția 5, unde au făcut, după aia, catacomba. Aia deja era arsă. Și am fugit și ne-am dus pe Magheru. Pe Magheru ne-am refugiat, pentru că se trăgea. Deci erau unii care trăgeau de sus, de la «Lido», de la ultimele etaje, și alții care trăgeau de sus, din Hotel «Ambasador». Și toți trăgeau oblic. Noi ne-am refugiat, că n-am mai putut să ajungem la maică-mea, ne-am refugiat acolo, în recepția de la «Ambasador». Și ei trăgeau de sus, că se vedea clar de unde trag. Și nu erau de jucărie. Nu erau simulatoare. Pentru că au tras, deci au dat în «Ambasador», în recepție, sunt niște coloane foarte mari, pătrate, au tras deasupra capului lui Mircea, cum să spun eu, la trei palme deasupra, de-a ciobit din... era de beton coloana aia, a lovit în ea, a ciupit și, după aia, a ricoșat glonțul și s-a dus undeva în recepție. Noi eram toți pe jos, în recepție. Deci în clipa aia, când am auzit prima piuitură, i-am zis lui Mircea: «Jos!» și poc! A tras deasupra capului lui. Deci asta se întâmpla deja în 23, pe la prânz. Și le-am zis: «Aici se trage – era balamucul de la Televiziune – hai să ne întoarcem acasă, că aici nu mai avem nimic de făcut!» Ceea ce am făcut, mi-a fost frică să plecăm în ziua aia, că se trăgea rău pe străzi și era panică mare, era derută generală... Și am mai stat în noaptea aia și dimineața ne-am dus la gară. Trenurile funcționau cu întârziere mare și aveam un tren, țin minte, dimineața, spre Timișoara și trenul ăla de dimineață a plecat pe la vreo 12.00. Ne-am întâlnit acolo, în tren, cu povestea pe care v-am spus-o cu Tudorin Burlacu, mai erau cu încă vreo doi care veneau, se întorceau și ei acasă de la București, și-am ajuns seara la Timișoara. Seara târziu. În Timișoara se trăgea, n-am putut să ieșim din gară toată noaptea, se trăgea de balamuc în jurul gării, pe-acolo. Și mi-a fost frică noaptea, c-am zis că, dacă nu ne împușcă ăia care trag, ne împușcă militarii, ca proștii. Am stat în gară, am stat în sala aia de așteptare, de la etaj. Pe vremea aia era sală de așteptare, acuma e bancă sau ce e. Și dimineața, în zori, când s-a făcut lumină, am venit și am ajuns acasă. Ceea ce-i foarte important de reținut este că a fost o legătură între Timișoara și București destul de puternică. La București am mai aflat un lucru, că mai fusese cineva din Timișoara la București – mi-a spus tot Gabriela Adameșteanu lucrul ăsta, scriitoarea – a fost Puiu Ilieșu. Io-l cunoșteam, io nu m-am întâlnit cu el în București. Dar mi-a spus Gabriela că e și el la București, venit de la Timișoara. Eu vă spun niște lucruri ca să le certific. Și el s-a întâlnit cu scriitori. (...) chestia cu actorii din Timișoara, cu scriitorii... mediile culturale au avut un rol, spun eu, de transmitere de informații extrem de important și de puternic. Și lucrurile mergeau foarte simplu pe vremea aia. Păi, eu, prin colegele lui soră-mea, am fost ținut la curent, de exemplu, că vin muncitorii din Băneasa. Colega aia a lui soră-mea, Oana, a vorbit cu taică-su, el era inginer acolo, la fabrică, la Băneasa. Deci el a vorbit, firește, cu oameni de-acolo. Deci lucrurile, informațiile circulau, cum să spun eu, exponențial, adică din gură în gură și din om în om. Dar se răspândeau cu rapiditate foarte mare. De-aia și foarte multe zvonuri, de-aia și foarte multe exagerări. Nu vă ascund faptul că eu și oameni ca mine suntem unii dintre cei care am colportat și zvonul. Adică spuneam de mii de morți, de zeci de mii de morți la Timișoara, deci răspândeam și noi, la rândul nostru, zvonul... ce-auzeam, le amplificam și se ducea. Deci lucrurile astea sunt naturale și sunt normale, în fond și la urma urmei, sunt fenomene de înțeles. De asta spun că e foarte important, câteva surse de comunicare a acelora din Timișoara le-am dus mai departe și noi.”

De altfel, despre participarea activă a unor timișoreni la București, în ziua de 21 decembrie, și despre rolul unor actori și interesul unor oameni de cultură s-a comunicat mediatic, de-a lungul celor peste 23 de ani care s-au scurs de-atunci. Pe unele posturi de televiziune, de exemplu Pro TV, în talk-show-ul moderat de Lucian Mândruță, persoane care s-au evidențiat ca lideri în evenimente, precum Gelu Voican Voiculescu, au făcut referire la „prezența unor timișoreni cu manifeste pe străzile capitalei, dar și a unor indivizi la miting,

bănuți a fi din trupe sovietice de șoc”, numite de jurnalistul Emil Hurezeanu, în cadrul aceleiași emisiuni, „băieți cu ochi roșii, gherile urbane pregătite să lupte în orașe, în caz de conflict cu trupele NATO”. Trebuie să adaug că și tineri din Republica Moldova – deja înrolați de U.R.S.S., în timpul evenimentelor din România – făceau pregătire să lupte în conflictul din Afganistan, fiind instruiți timp de șase luni de Armata Rusă, în Ungaria, după cum declară Iulian Olărescu, pe-atunci soldat – originar din Basarabia, absolvent al Academiei de Teatru și Film, Secția Imagine, București – în emisiunea „Revoluția și execuția”.

Pe de altă parte, medicul Florin Filipoiu, revoluționar din București, mărturisește, în documentarul „Conspirația Securității”, realizat de Revista „Lumea” și difuzat pe postul OTV, un moment interesant care a concentrat lumea, în vârtoarea luptelor din stradă, la barajul format de miliție, lângă fostul Restaurant „Grădinița”. „Au venit doi indivizi, au scos niște bilete de tren și-au spus: «Noi suntem de la Lugoj. Uitați, la Lugoj revoluția a învins, astea-s biletele de tren cu care am venit acum!...» Da. Deci oameni mai plinuți, negricioși. Și totuși lumea s-a coalizat în jurul lor.”

Așa cum bine a observat și istoricul Marian Oprea, călătorii menționați au pomenit de cuvântul „revoluție” când încă nu se știa dacă Ceaușescu va mai fi sau nu va mai fi. Reamintesc cititorilor că faptele istorisite se petreceau în 21 decembrie 1989.

Liza **KRATOCHWILL**